

Надія Буняк

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет*

Сергій Неплохов

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD)
зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет*

МОРАЛЬНА ТРАВМА ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Військові сутички, на жаль, були, є та, вірогідно, будуть частиною життєпису людства. Події України нинішньої описані власне такими скорботними сторінками – воєнними діями на Сході нашого краю.

Поза всяким сумнівом, збройна агресія та впровадження воєнного стану впливає на психіку, особистість та поведінку людини.

Для осібних її учасників війна є особливою «миттю істини», «першорядною подією життя» та пізнанням сенсу свого буття на Землі.

Проте, зазвичай, війна визначається тим, що нівечить, а не вершить, а людська особистість є вельми вразливою перед такими надпотужними стресовими факторами [1].

Отож під час війни найважливішим, на наш погляд, є надання психологічної допомоги особистості, оскільки досить значною є загроза переживання моральних страждань чи моральної травми [5].

Моральна травма не є ані медичним діагнозом, ані психічним розладом і, водночас, здатна вплинути цілком на всі царини в яких функціонує особистість – психологічну (торкнеться емоцій та поведінки), соціальну та духовну [2].

Термін «моральна травма» нещодавно з'явився в літературних джерелах, саме тому єдиного визначення поняття поки немає, однак найчастіше ми зустрічали його у рамках аналізу військової травми.

Моральна травма завжди виникає внаслідок подій, котрі зламали власні очікування щодо себе та інших, подій, в яких військові, або хтось із близьких людей не дотримались морального кодексу та поєднується з переживаннями огиди, сорому, провини тому, що в такому разі особистість переступає прийнятні межі поведінки.

В таких випадках формується неоднозначна ситуація, коли ми взяли на себе зобов'язання перед військовими і один перед одним: ніколи не залишати побратима позаду, дотримуватися правил ведення бою, повернутися живими додому! Але так на війні трапляється не завжди.

В літературних джерелах означені також прояви моральної травми – самоушкодження, поганий догляд за собою, зловживання психоактивними речовинами, нерозсудливість, суперечлива поведінка, безнадія, ненависть до себе, зниження емпатії, внутрішні страждання, докори сумління, думки про самопокарання тощо, та вказано – моральна травма може сприяти розвитку проблем психічного здоров'я, включно з депресією,

посттравматичними стресовими та тривожними розладами, соціальною ізоляцією, оскільки це не що інше, як душевна рана.

Вірджинія Круз [3] також зазначає, що дослідження моральних травм чітко поділяє їх на три категорії – бойові втрати, військовий злочин, зрада керівництва.

Котра із категорій як вплине на особистість, залежить від характеру і сили травми, з одного боку, конституціональних особливостей та змін в організмі – з іншого [4].

Під час служби між особистостями встановлюються унікальні зв'язки і кожен відчуває особисту відповідальність за безпеку побратима у військовій частині. Але коли побратим гине на полі бою, то це відчувається як поразка всіх разом і кожного, зокрема. Рідко випадає можливість поплакати, а з почуттями впоратися не так просто. Тоді ми кажемо ГЕРОЙ! ГЕРОЇ НЕ ВМИРАЮТЬ! Однак, ГЕРОЙ ніколи не повернеться! Ми його втратили назавжди!

Вчинення воєнного злочину (хоча виділяти таку категорію досить незручно) – це випадкове або навмисне вбивство цивільних, катування, помста або садистські вбивства, невибіркова агресія, сексуальне насильство, нездатність запобігти смерті військовослужбовців або цивільних осіб (реальна чи уявна).

Зрада керівництва – поведінка, яка є особливо примхливою, ризикованою і тягне за собою геть несправедливе ставлення – невиправданий ризик для безпеки військ, відчуження окремого військовослужбовця до такої міри, що він вчиняє самовбивство, погроза військовослужбовцю насильством. Наслідки жахливі, оскільки іноді керівники (токсичні) діють у хаотичних ситуаціях (війна) з геть обмеженим контролем. Зраджуючи, порушують всі очікування щодо морально-етичної поведінки, і, малоімовірно, що справедливість настане, оскільки це війна.

На полі бою відбуваються речі, які вкрай важко усвідомити, ще важче відрізнити хто ми є на війні і хто ми є поза нею! Проте слід визнати, що набутий досвід впливає на наше життя в перспективі довгій. Отож варто кинути виклик системам всіх наших усталених переконань, залучити команду підтримки (психотерапевт, родина, друзі, колеги) та крокувати вперед дорогою життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буняк Н.А. Наслідок воєнного стану в Україні: невроз та його прояви. *Національно-визвольний формат ціннісної трансформації суспільних відносин в Україні : Збірник тез міжнародного наукового семінару. Національний університет «Львівська політехніка» 21 квітня 2023. С. 24-26.*
2. Гордовська Т.І. Конструкт моральної травми та його концептуальний зміст. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія психологічні науки.* Випуск № 4. 2021. С. 7-16.
3. Круз Вірджинія. Терапія ПТСР для військових. Як повернутися до нормального життя / Вірджинія Круз; пер. з англ. О.М. Савінової. Київ : Науковий світ, 2024. 128 с.
4. Мішиєв В.Д., Михайлов Б.В., Гриневич Є.Г., Омелянович В.Ю. Розлади психічної сфери внаслідок бойових дій : навч. посіб.; Київ: Медицина, 2023. 127 с.

5. Федотова Т.В. Моральний дистрес & моральна травма особистості: теоретичний дискурс проблеми. *Наукові перспективи. Серія психологія*. Випуск № 12(30) 2022. С. 529-543.

Оксана Фурман

*доктор психологічних наук, професор
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет*

Володимир Шафранський

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет*

СТРАТЕГІЇ ТА ПАРДИГМИ ВПЛИВУ В СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ РОБОТІ

Сьогодні відомо, що професіоналізм у соціально-психологічній роботі (СПР) базується на усвідомленому розумінні своєї справи. Схильність до роботи з людьми посідає виняткове місце у формуванні фахового покликання. Один із засадничих принципів соціально-психологічної роботи – це прийняття людини такою, якою реально вона є. Ніщо не може служити підставою у відмові потребуючій особі в допомозі з боку соціального працівника й, тим більше, бути причиною для різної форми дискримінаційного впливу на окремого клієнта. Всі специфічні (індивідуально-психологічні, психофізичні, особистісно-типологічні, етнонаціональні тощо) особливості останнього повинні бути враховані для прийняття рішення про надання йому психологічної підтримки, соціальної допомоги чи конкретної послуги.

Відомо, що у психології обґрунтовуються декілька *стратегій впливу* на людину за основним критерієм – ставленням до співрозмовника як суб'єкта чи об'єкта діяння. Однією з найвідоміших є типологія, запропонована Г.О. Ковальовим, який досліджує *три основні стратегії* соціального впливу – *імперативну, маніпулятивну, розвивальну*. Перші дві активно реалізують здебільшого *інформаційний підхід і монологічний стиль* взаємин. Остання (розвивальна) стратегія суголосна з гуманістичним підходом і *діалогічним стилем* взаємостосунків [4, с. 121].

Імперативна стратегія відповідає «об'єктній», або «реактивній» *парадигмі впливу* у психології, згідно з якою психіка і людина загалом розглядаються як пасивні об'єкти діяння зовнішніх умов та як їхній продукт. Особа у такій системі відносин не сприймається як самобутня, гуманна особистість, котра здатна до творчого пошуку та рефлексії. Її роль зводиться до виконання вказівок інших, розв'язування пропонованих задач і завдань, що нав'язані соціумом. Тому тут організатор впливу поводить себе як єдиний повноправний суб'єкт і носій інформації, дає вказівки та потрібні, на його думку, настановлення й команди.

За окреслених умов можливості осіб щодо здійснення самостійного вибору вчинків та рішень обмежені. Проте у реальному соціокультурному просторі, у сфері міжособистісних ділових відносин, а також безпосередньо під час СПР,